

DOSTOYEVSKI'NİN "KAPİTALİ"

E. Zeynep GUNAL

ÖZET

Yaşamı boyunca para sıkıntısı çeken Dostoyevski'nin kapital üzerine yazdığı iki romanı vardır. "Budala" ve "Suç ve Ceza". Yazar bu romanlarında kapitalin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışmada özellikle "Suç ve Ceza" üzerinde durulmakta ve Dostoyevski'nin bu yapıtında suçu çok boyutlu biçimde ele aldığı vurgulanmaktadır.

Raskolnikov, Svidrigaylov ve Lujin'den oluşan suç troykasında en tehlikeli karakterin pasif görünen Lujin olduğu ve bu nedenle yazarın dünya görüşü açısından önem taşıdığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Sözcükler: "Budala", "Suç ve Ceza", prens Mışkin, kapital, Lujin.

DOSTOYEVSKI'S "CAPITAL" ABSTRACT

Dostoyevski who was always in need of money and in debt, wrote two great novels about capital: "Idiot" and "Crime and Punishment". In these novels the writer tries to prove the negative effects of capital on people. This article particularly focuses on "Crime and Punishment". Because crime is discussed as the multi-dimensional factor in this work. Moreover, it is claimed that in the troika of crime which formed of Raskolnikov, Svidrigaylov and Luzhin, Luzhin is the most dangerous character with his big capital passion which doesn't recognize any moral norms both in private and social life.

Key Words: "Idiot", "Crime and Punishment", knez Mishkin, capital, Luzhin.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

KAPİTAL "İyi yürekli canım babacığım! Para isterken oğlunuzun sizden fazla bir şey mi beklediğini sanıyorsunuz yoksa! Her bir askeri öğrencinin kışladaki yaşamı en az 40 rubleye mal oluyor. Size her şeyi açıkça yazıyorum çünkü ne de olsa babamla konuşuyorum. Örneğin çay, şeker vb. ihtiyaçlardan söz etmiyorum bile. Kaldı ki bunlar olmadan olmaz, üstelik görgü gereği değil, ihtiyaç olduğu için. Kalın bez çadırlarda yağmurlu havanın nemiyile ıslanınca ya da böyle bir havada dersten yorgun, buz kesmiş dönünce hasta olmak işten bile değil, zira geçen yıl yürüyüşte başıma gelmişti. Yine de içinde bulunduğunuz sıkıntıya saygı göstererek, çay dahi içmeyeceğim" (Nasedkin, 2002:52). Delikanlı Dostoyevski Peterburg'daki Askeri Mühendislik Okulu'nda öğrenim görürken 1839 tarihli mektubunda babasına bu satırları yazmaktadır. Lüks olarak kabul edilmeyecek çayın kırk rublelik hesaba katılmayışını, Dostoyevski'nin yalnızca çok sevdiği içecekten fedakârlığı olarak algılamamak gerekir.

Burada yoksulluk ötesine geçen bir sefaletten söz edilmektedir ve Dostoyevski'nin "çay"ı, sanatsal yaşamının ilk döneminden itibaren yapıtlarında kahramanın yoksulluk düzeyinin göstergesi olarak mutlaka yer alacaktır.

Yaşam öyküsünden de bilindiği üzere parasızlık para da denilebilir, sanatçının her zaman en büyük sorunlarından olmuştur. Devrimci Petraşevski grubunun üyesi olarak Dostoyevski 1849 sonunda Sibiryaya sürgüne gönderildiğinde**, bir dizi yapıt kaleme almış bir sanatçı olarak çoktan ün yapmıştır. Yazarlık kariyerine ara vermişse de kürek cezası boyunca Rus ruhunu koruyan halkı yakından tanıma fırsatı bulması, dindar bir annenin eğitimiyle edindiği Hıristiyanlık felsefesini, okumanın izin verildiği tek kitap olan İncil'e kattığı yeni anlamla daha da derinleştirmesi sanatçıya olağanüstü bir birikim kazandırır ve dünyaya bakış açısını değiştirir.

Sibirya'da kürek mahkûmiyetinin ardından zorunlu olarak askeri görevle cezasını sürdürürken ağabeyi Mihail Dostoyevski'nin onun isteği üzerine gönderdiği Kant, Hegel, Herodot, Plutarkhos, Tolstoy, Ostrovski, Pisemski ve Turgenev'i, gazeteleri, Avrupalı tarihçilerin ve ekonomistlerin kitaplarını, azizlerin yaşamlarını ve Kuran'ı coşkuyla okur. Bu dönemde

* * Bu konuda bkz. İnanır, Emine: "F.M.Dostoyevski'nin 'Ölümler Evinden Anılar' Adlı romanında 'Otobiyografik Bellek' Sorunsalı, NAVISALVIA-SİNA KABAĞAÇ'I ANMA TOPLANTISI Nisan 2009, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim dalının düzenlediği toplantıda sunulmuştur. Anı kitabı yayımlanma aşamasındadır.

DOSTOYEVSKI'NİN "KAPİTALİ"

sanatçı, uzun zaman ayrı kaldığı edebiyat dünyasındaki geleceğine hazırlanmakta, kendine ait yeni bir söz bulmanın endişelerini taşımaktadır. Dostoyevski, henüz evli bir kadınken tanıştığı Manya İsayeva'yla bu yıllarda evlenir ve özel yaşamındaki bu gelişmeyle yazarın paraya ilişkin kaygıları yeniden başlar. Nitekim İsayeva'nın ilk evliliğinden olan oğlunun geçimini de sağlamak zorundadır.

Dostoyevski, özellikle çağın Rus düzyazı sanatının babası sayılan Gogol'ün etkisiyle kaleme aldığı ilk yapıtlarının elde ettiği başarıya güvenerek "Stepançikovo Köyü ve Sâkinleri" (1857) adlı uzun öyküsünü yayımlamak ister. Böylelikle karşılaştığı ekonomik soruna çözüm getireceğini düşünmektedir. Ancak yapıt için önerilen yüz rubleyle hayal kırıklığına uğrayacaktır. Çünkü ünlü çağdaşlarından Gonçarov "Oblomov" için yedi bin, Turgenev ise "Soylu Yuvası" için dört bin ruble almaktadırlar (Sleznev,2004:182-183). Dostoyevski "Otoçestvennie Zapiski"nm yayıncısı Krayevski'nin sayfa başına 120 ruble vermesiyle bir süre için sorununu çözümlemiş olur (Sleznev, 2004:204). Aynı yıllarda bir rastlantı, Dostoyevski'nin hem ailevi hem de sanatsal kaderini etkileyecektir.

1859'da Dostoyevski'nin eline Baden Baden, Homburg, Wisbaden ve Cenevre'deki kumarhanelerin anlatıldığı "Kumarbazın Notları" başlıklı bir makale geçer. Burada kumar masasından bir anda milyoner olarak ayrılanlardan ya da milyonlarını kaybederek intihar edenlerden söz edilmektedir. Kumar tutkusu su yüzüne çıktığı ya da süregelen ekonomik sıkıntısına çözüm gibi gördüğü ya da insan ruhunun ulaşabileceği en karanlık noktaları bizzat yaşayarak sanatına malzeme yapmak tutkusu duyduğu için midir bilinmez ama kazanma üzerine kurulu teorileri, kumar felsefesini konu alan kitapları ve kumarbazların anılarını okur.

Nihayet 1862'de ilk Avrupa'ya gidişinde rulet oynayarak kolaylıkla kazandığı on bin frank ise onu kumar masalarına iten son damla olur. Dostoyevski'ye göre, şairce bir anlatımla, rulet masasında kazanılan on ruble zevk, yüz ruble lüks bir yemek ya da sevgili için bir armağandır ama bir milyonla çok şey elde edilebilir: her şeyden önce edebiyat dünyasında var olmak ve kitlelere ulaşabilmek için kredi verenlerden, tefecilerden ve iş verenlerden kurtulma özgürlüğü (Sleznev,2004:279-280). Sanatçı Avrupa'ya ikinci kez 1863 yazında gider. Yalnız değildir, yanında ağabeyiyle birlikte çıkardıkları "Vremya" dergisine öykülerini yollayan henüz sanat yolunun başındaki Apollmanya Suslova vardır. Dostoyevski'nin beklenmedik bir

anda karşısına çıkan bu aşk, Avrupa'da onun kumar tutkusuna yenik düşer.

Rulette ilk anda kazandığı parayı baldızına, karısıyla üvey oğlu Paşa'ya ve ağabeyi Mihail'e yollar. Ne var ki şansı aynı şekilde devam etmeyince birkaç gün sonra ağabeyi ve baldızından, kendisine en azından yüz ruble göndermelerini ister. Hatta Baden Baden'de rastladığı Turgenev'den borç almayı planlar ama onun kendi yaşamına ilişkin yakınmaları Dostoyevski'nin cesaretini kırar (Sleznev, 2004: 281). Sanatçı Paris, Floransa, Napoli ve Livorna'ya yaptıkları gezilerin ardından Suslova'yla Berlin'de vedalaşır. Niyeti hastalığının dönüşü olmayan evresindeki karısına ve Paşa'ya duyduğu sorumluluk, biraz da suçluluk duygusu nedeniyle Peterburg'a dönmektir. Dönüş yolunda Homburg'a uğrar ve son kuruşuna kadar parasını kaybeder.

Ülkeye ancak mektupla ricada bulunduğu Suslova'dan gelen üç yüz elli frankla Ekim sonunda döner (Sleznev, 2004:284).

Dostoyevski, 1864'de çok sevdiği ağabeyi Mihail Dostoyevski'yi ve ilk eşi Mariya Dmitriyevna'yı arka arkaya kaybeder. Ellili yıllarda ağabeyi ailesini geçindirmek için bir tütün fabrikası açmıştır. Ancak fabrika altmışlı yıllarda zarar etmiş ve Mihail Dostoyevski borca girmiştir. Böylece Dostoyevski, ölümünün ardından ağabeyinin ailesinin geçimini, borçlarını ve üvey oğlu Paşa'nın bakımını üstlenmek zorunda kalır. 1865 sonbaharında iki büyük kaybının ve artan ekonomik sıkıntılarının verdiği ruhsal gerginliği üzerinden atmak için Almanya'ya gider ve burada en büyük romanlarından olan "Suç ve Ceza"yı yazmaya başlar. Bu arada, Dostoyevski'nin borçlarını ödemek için, "Suç ve Ceza"ya ara vererek kahramanının ağzından âdeta şiirsel bir anlatımla kumarın felsefesini yaptığı "Kumarbaz" adlı romanını kaleme aldığını vurgulamak gerekir. Dostoyevski Rusya'ya döndükten sonra, yayıncısından kendisine bir stenograf bulmasını ister ve böylece Anna Snitkina'yla tanışır. O sıralarda yirmi bir yaşındaki Anna Snitkina, orta halli bir ailenin kızıdır ve oldukça iyi bir öğrenim görmüştür.

Zaten büyük yazara hayran olan bu genç kızın duyguları kısa sürede sevgiye dönüşür ve onun 1867 yılında yaptığı evlenme önerisini aradaki büyük yaş farkına rağmen kabul eder. Dostoyevski, çoğunlukla düşünsel bir çatışma içinde olduğu yayıncı Katkov'dan "Suç ve Ceza" karşılığında aldığı iki bin rubleyle borçlarının bir kısmını öder, ağabeyinin ailesine gönderir ve elinde kalan beş yüz rubleyle evlenir. Ancak kısa bir süre sonra yazar borçlarının yeniden artmasıyla alacaklılarından kurtulmak için eşiyile

DOSTOYEVSKI'NİN "KAPİTALİ"

birlikte Avrupa'ya kaçar. Bu yolculuk için gereken para, Dostoyevski'nin tüm karşı çıkmalarına rağmen, Anna Snitkina'nın çeyiz olarak getirdiği bir kısım mücevher, kürk, piyano ve mobilyaların satılmasıyla sağlanır (Sleznev,2004:342).

Avrupa Dostoyevski için kumar demektir ve Almanya'ya varışlarından yaklaşık on gün sonra eşini Dresden'de bırakarak en yakındaki kumar şehri Homburg'a gider. Sanatçının genç eşine yazdığı bu döneme ait mektuplarda, sabahtan geç vakitlere kadar kumar masasının başında geçen bir zaman diliminden söz edilmektedir. Yazarın kumar oynarken ve sonrasında yaşadıkları, kaybetmenin getirdiği vicdan azabı, pişmanlık ve ruhsal çatışmalar içtenlikle kaleme alınmıştır: "Anya, sevgili arkadaşım, karıcığım beni affet ve sakın bana alçak deme! Suçluyum, gönderdiğin her şeyi kaybettim, her şeyi son kuruşuna kadar, dün aldım ve dün kaybettim" (Nasedkin,2002: 266).

Rehine verdiği kol saatini, Katkov'dan istediği beş yüz rubleyi ve eşinin alyansı da dâhil son mücevherlerini satmasıyla gelen paraları da kayıp hanesine eklersek, Dostoyevski'nin yapıtlarında betimlediği yaşam öykülerinin kahramanları kadar trajik bir konumda olduğu anlaşılabilir. Sanatçının kendisine bakış açısını ise şu satırlarda okuruz: "Anya! Canım, bir canavardan daha kötüyüm ben! Dün gece saat ona kadar 1300 frank kaybettim. Şimdiye beş kuruşum yok. Hepsi ama hepsi gitti. (...) Canım, tek mutluluğum! Beni düşünme, kendini üzme sakın! Bana, canavara küfret ama sevmekten vazgeçme" (Nasedkin,2002:271).

Henüz yaşarken Rus toplumunun önemli bir parçası haline gelen, "halka gitme" düşüncesini benimseyerek halka yazdıklarıyla ulaşma çabasıdaki Dostoyevski, sanatsal kariyerinin öneminin ve sosyal sorumluluğunun bilincindedir, bu nedenle Anna Snitkina'dan yazdığı bu mektupları başkalarıyla paylaşmamasını rica eder: "Anya, bana asla ama asla bu mektupları başkalarına göstermeyeceğine dair söz ver. İçinde bulunduğum bu aşağılık durumun dillerde dolaşmasını istemiyorum. *Şair şair olarak kalmalıdır*" (Nasedkin, 2002: 264).

Dostoyevski'nin kumar tutkusunun araştırmacılar arasında farklı yorumu bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bunun, yazarın maddi problemine kumar yoluyla çözüm getirme isteği olduğuna inanırken, bir kısım araştırmacı maddi problemine çözüm arayışının yalnızca ondaki tutkulu ve saplantılı karakteri gizleyen bir maskeden ibaret olduğu düşüncesini savu-

nur. Nasedkin ise, Dostoyevski'nin ne kadar garip gelse de kâğıt oynamaktan nefret ettiğini vurgulamakta ve yukarıda belirtilen her iki görüşün büyük sanatçının kumar oynamasında yarı yarıya etkisi olduğunu ileri sürmektedir (Nasedkin, 2002:262). Burada şöyle bir düşünce de ileri sürülebilir: Dostoyevski yukarıda mektuplarını verdiğimiz dönemde son kez kumar oynar ve bir daha geri dönmek üzere kumarı bırakır.

Kumarı ekonomik sıkıntıları ömür boyu devam ettiği halde bırakması, bunun bir tutku değil de daha çok parasızlığa şans da yardım ederse kolay bir çözüm olarak algılanabileceğini göstermektedir. Zira 1870'de ekonomik açıdan geldiği noktayı Maykov'a: "Yine ihtiyaç içindeyim, o kadar ki kendimi asabilirim sözleriyle dile getirmektedir (Nasedkin,2002:276).

Parayla ilgili böylesine büyük sıkıntılar yaşayan bir yazar olarak Dostoyevski'nin bu konuyu işlememesi olanaksızlaşmıştır. İnsan psikolojisini, kendi deneyimlerini de temel alarak yapıtlarında tüm derinliğiyle ve çok boyutlu bir yaklaşımla sergileyen Dostoyevski'nin, Rus edebiyatında tanımlandırıldığı gibi *kapital* üzerine kurguladığı özellikle iki romanı vardır: "Budala" (İdiot, 1868) ve "Suç ve Ceza" (Prestuplenie i nakazanie, 1866).

"Budala" anımsanacağı gibi Dostoyevski'nin yetkin insan, yeni bir İsa peygamber arayışıyla yazılmış bir romanıdır. "Budala"nın üzerinde temellendiği kaynak, kuşkusuz, İncil'dir. Düşmüş bir kadın olan Maria Magdalena'nın İsa peygambere iman ederek Hıristiyanlığı kabulü ve yeniden dirilişine kadar yanında yer alması yazarın yaratıcı imgelemi aracılığıyla yapıttaki yerini Prens Mışkin ve Nastasya Filippovna'yla alır.

Prens Mışkin'le Nastasya Filppovna'nın yüzyüze geldikleri sahnede iki kahraman tarafından söylenen sözler, İsa peygamber ve Maria Magdalena'ya ilişkin bir gönderme olarak kabul edilebilir: "- Ben olduğumu nasıl anladınız? (diye sorar Nastasya Filippovna) -Portrenizden ve...-Evet ve? -Ve sizi aynen böyle hayal ettiğim için. Sanki sizi bir yerde görmüş gibiyim. -Nerede nerede? -Gözlerinizi bir yerde gördüm. Kesinlikle. ama bu olanaksız! Ben aslında..Ben daha önce burada bulunmadım, belki de sizi rüyamda.." (Dostoyevski, İdiot,1957:122).

Bu ilk karşılaşmanın bitiminde, Nastasya Filppovna Ganya İvolgin'in evinden ayrılmadan önce, Prens Mışkin için aynı şekilde düşünür: "- Gerçekten onun yüzünü bir yerlerde görmüştüm!- dedi birdenbire artık ciddi bir tavırla, bir süre önce kendi sorduğu soruyu anımsayınca" (Dostoyevski, İdiot, 1957:136).

DOSTOYEVSKI'NİN "KAPİTALİ"

Arka planı mistik söylemle donatılmış bu iki kahraman, yazar tarafından çağdaşı olan Rus toplumuyla karşı karşıya bırakılır. Sanatçı, eğer İsa peygamber ve Mana Magdalena 19.yy. insanları arasına gelseydiler neler olurdu, sorusuna yanıt arar gibidir. Çünkü Dostoyevski'nin yarattığı bu toplumda, Sovyet eleştirmen Yermilov'un da vurguladığı gibi çıkarıcı, egoist, ahlâksal açıdan bozulmuş, maddi değerlerin en başta paranın insandaki en iyi değerlerin önüne geçtiği bir düzen süregelmektedir (Yermilov,1956:178). İşte böyle bir yapı içinde Nastasya Filippovna'nın simgelediği somut güzellik ki, prens Mışkin'in ağızından dile getirdiği gibi Dostoyevski'ye göre güzellik dünyayı kurtaracaktır, para tarafından satın alınmaya çalışılmaktadır.

Manevi güzelliği simgeleyen prens Mışkin ise, para hâkim dünyaya karşı koyarak Nastasya Filippovna'yı kurtarma çabası içindedir. Dostoyevski'nin romandaki hedefi toplumun elinde para bulunan orta tabakasıdır. Bu tabakayı Nastasya Filippovna'nın güzelliğini henüz o çocukken fark ederek göz koyan ve genç bir kız olduğunda metresi yapan, ancak general Yepançin'in kızıyla evlenerek toplumda daha saygın bir yer elde etmek amacıyla ondan kurtulmaya çalışan Totski, prens Mışkin'in uzak akrabası durumundaki, toplumda sözde saygın bir beyefendi, aile babası olan ve sekreteri Ganya İvolgin'in evlenmesiyle Nastasya Filippovna'yı metresi yapma olasılığını hesaplayan general Yepançin, her şeyi bilerek yalnızca alacağı parayı düşündüğü için düşmüş kadın konumuna getirilen Nastasya Filippovna'yla evlenmeyi kabul eden Ganya İvolgin ve nihayet antipatik ve kaba bir adam olan ama bu güzel kadına gerçekten âşık, onun uğruna tüm servetini feda etmeye hazır, zengin tüccar ailenin oğlu Rogojin temsil etmektedir. İki ana bölümden oluşan romanın özellikle ilk bölümünde tüm olumsuz yanlarıyla gözler önüne serilen bu topluluk, para tarafından yönetilmektedir.

İlk bölümde, paranın kendini açıkça gösterdiği bir sahne yer alır ve bu sahne kahramanların tepkileri açısından önemlidir. Nastasya Filippovna'nın yaş günü için bir araya gelen ve onun gelecekteki evliliğinden her türlü maddi çıkar sağlayacak topluluğun üzerindeki gerilim, Rogojin'in yüz bin ruble getirmesiyle iyice artar. Rogojin'in yüz bin rublesi Nastasya Filippovna'nın Ganya İvolgin yerine onunla evlenmesi için ortaya konmuştur. Nastasya Filippovna o gece tüm konuklarının önünde, kendisi üzerindeki planların ne olduğunu bildiğini dile getirir. Bununla birlikte açık hedefi tek kişidir: Ganya İvolgin. Çünkü Ganya İvolgin kısa zamanda zen-

gin olmayı hayal ettiğinden, generalin aslında Nastasya Filippovna'yı metresi yapmasına yarayacak sözde yetmiş beş bin rublelik çeyizi alabilmek için, sevdiği Aglaya'dan da vazgeçerek çıkar evliliğini kabul etmiştir. Ganya İvolgin yetmiş beş bin ruble uğruna iki kadını da feda edebilmektedir.

Bu tip prens Mışkin'in önünde kendi gerçeğini saklama gereği duymaz bile ve ona kapan olarak nitelendirdiği bu evliliğe tutku ya da sevgi nedeniyle değil de *kapitali* hedeflediği için girdiğini itiraf eder. Dostoyevski kapitalin hâkimiyeti altındaki bu kahramanını Rogojin'in yüz bin rublesiyle sınar. Ganya İvolgin'le evlenmeyeceğini açıkça dile getiren Nastasya Filippovna, "onun ruhunu son kez görmek için" üç kat gazete kâğıdına sarılı yüz bin rubleyi şömineye fırlatır. "Ruhunu görmek" sözcükleri gerçekten çok çarpıcıdır. Çünkü bu söz, yalnızca Ganya İvolgin'le bağlantılı değildir, kendini görgü maskesi altında saklayan sözde ahlâklı kahramanları da kapsamaktadır. Nastasya Filippovna'nın şömineye fırlattığı paralar, aynı zamanda Dostoyevski'nin kumar masasında ellerinden kayıp paralar gibidir.

Sanatçı alevlerin paketi sarışını betimlerken, insanların yaşamını yönlendiren küçük bir cehennem çizer: "En sonunda alev incecik uzun dili paketi de yaladı, ateş kâğıdın köşelerine sıçradı ve yukarıya doğru tırmandı, şöminenin içindeki paket aniden kabardı ve parlak bir alev yükseldi" (Dostoyevski, İdiot, 1957:199). Bu manzara karşısında, parayı alevlerin içinden çekip almamak için Ganya İvolgin'in verdiği iç savaş öylesine yoğundur ki, en sonunda bayılır. Nastasya Filippovna'nın simgelediği güzelliğin, acımasız toplumsal düzende var olabilmek için paraya değil sevgiye ve saygıya ihtiyaç duyduğu gerçeğinin açıkça ortaya konulduğu satırlarda diğer kahramanların verdiği tepkiler ise, insanların iç dünyalarının ne denli köreltiğini ve elinde bir tek gururu kalmış olan bu güzelliğin isyanını görmezden geldiklerini gösterir. General Yepançin Nastasya Filippovna'yı bağlamak ya da akıl hastanesine göndermek gerektiğini söyler, Totski onun deli değil *renkli* bir kadın olduğunu söyler ama yakışıklı yüzü sapsarıdır.

Tüccar Rogojin'in grubundan üç kız babası, yoksul bir memur ve yarı soytarı karakterli Lebedev'le ise insan gururunun düşebileceği nokta gözler önüne serilir: "Anacığım! Kraliçe! Her şeye kadirsin sen!- diye haykırdı Lebedev, Nastasya Filippovna'nın önünde dizlerinin üzerinde sürünüp ellerini şömineye uzatırken. - Yüz bin! Gözlerimle gördüm, önümde paketledi-

DOSTOYEVSKİ'NİN "KAPİTALİ"

ler! Anacığım! Canım! Atla şömineye de yeter ki: sürünürüm, ak saçlı başımı alevlere sokarım. Hasta karım yürüyemiyor, on üç çocuk var hepsi öksüz, babalarını geçen hafta gömdüler, aç oturuyorlar Nastasya Filippovna!" (Dostoyevski, İdiot,1957:199).

Anlaşılabileceği gibi, Dostoyevski'nin dünyasında para gurura diz çöktürebilmektedir. Romanın Nastasya Filippovna'nın öldüğü ve prens Mışkin'in ise sara hastalığının pençesine bu kez geri dönüşsüz biçimde düştüğü, başka bir deyişle somut ve soyut güzelliğin yok olup gittiği zengin tüccar Rogojin'in evinde sonlanması da çok anlamlıdır.

Eşsiz bir sanatsal değer taşıyan "Budala"nın ilk bölümü, aslında, güzellikle onu satın almaya çalışan *kapital* arasındaki savaşın romanıdır. Yenilen ise hem somut hem de soyut güzelliğindir. Çünkü bireylerin oluşturdukları ve kölesi haline geldikleri sosyal düzen içinde, para her türlü ruhsal değer üzerinde yer almaktadır.

Dostoyevski'nin "Budala"dan önce yazdığı "Suç ve Ceza"da ise paranın bireyi ittiği suç, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Romanın kahramanı Raskolnikov, tefeci kadını görünüşte "üstün insan" teorisini sınamak ve kendisinin bu kategoride yer alıp almadığını kanıtlamak amacıyla öldürür. Elbette, entelektüel bir genç olarak Raskolnikov'un "üstün insan" felsefesi üzerine kafa yorması ve cinayeti bu kategorideki insanların toplumun tüm kurallarını çiğneyerek kitlelerin üzerine yönetme amaçlı çıkma nedenlerini irdelemesi sonucunda işlenmesi birincil neden olarak kabul edilebilir. Ama bu tartışılabilir de! Dostoyevski, romana Raskolnikov'un içinde bulunduğu sefaleti resmederek başlar. Sanatçının kahramanı, kendisi gibi borç batağı içindedir. Üzerindeki giysiler artık paçavraya dönüşmüştür.

Eğer parası varsa ya da vicdanı sızlamışsa ev sahibinin hizmetçisi çay ve yemek getirmektedir, yoksa Raskolnikov günlerce aç dolaşmaktadır.

Dostoyevski'nin isyankâr kahramanını çevrelediği sefalet tablosu, Peterburg'un yoksul semtlerinin betimlenmesi, Marmeladov ailesinin dramı ve özellikle aileyi geçindirmek için Sonya'nın kendini sattığı bilgisiyse daha da koyulaşır. Sefaletin derecesi arttıkça, Raskolnikov oluşturduğu teoriye daha fazla sarılır.

Tüm bunlara ek olarak annesinden gelen mektubu anımsayalım. Mektupta annesi, kız kardeşinin ekonomik durumu iyi olan Lujin'le evlene-

ceğini, böylece tüm ailenin yoksulluktan kurtulacağını haber vermektedir. Raskolnikov'un gözünde kız kardeşinin yoksulluk nedeniyle paralı bir adamla evlenmesinin, Sonya'nın ailesinin karnını doyurmak için kendisini satmasından hiçbir farkı yoktur ve bu düşünce onu cinayete götüren son damladır.

Raskolnikov'un tefeci kadını öldürmesi, romanın merkezinde yer alan suçtur ve bu cinayet, getirdiği vicdani yükü birlikte diğer suçları gölgede bırakır. Oysa Dostoyevski için suç, yalnızca matematiksel olarak kesin doğruluğuna sonuna kadar inandığı bir felsefenin ardına gizlenerek yoksul bir yaşam hatta yaşamlar uğruna, bir insanın canına kıymaktan ibaret değildir. Sanatçı bireyler arasındaki ilişkilerde artık sıradanlaşmış, içselleştirilmiş ve bu nedenle günlük yaşamda karşılaşıldığında doğal karşılanan suç olgusuna da dikkat çekmek isteyerek romandaki suç kavramını, günlük yaşam düzeyindeki ahlâksal sorgulamayla birleştirir. Böylece yapıtı sürükleyen bir suç troykası oluşturur.

Romanda diğer karakterlere göre daha geride kalan, ama suçu eyleme dönüştüren kişilerden belki de çok daha olumsuz bir kahraman söz konusudur: Lujin. Lujin'i, öncelikle, annesinin Raskolnikov'a yazdığı mektuptan tanırız. Lujin, eli yüzü düzgün, yakışıklı bir adam sayılabilecek oluşu nedeniyle Totski'nin ve *kapitale* olan bağlantısı nedeniyle Ganya'nın öncülüdür. Hatta Totski'nin, Lujin'in biraz daha geliştirilmiş ve "kibarlık" kalıbına oturtulmuş versiyonu olduğu ileri sürülebilir.

Her iki karakter de son derece kurnaz ve başkalarının çaresizliklerini kendi çıkarları için kullanmakta ustadır, ancak içinde buldukları toplulukta belirli bir konumları olduğu için onların bu özellikleri ya görmezden gelinir ya da hiç fark edilmez. Raskolnikov'un annesinin mektupta sergilediği bakış açısı, ondaki kusurları görmezden gelmeyi yeğler bir havadadır: "... Ve genel itibarıyla ciddi ve görgülü birisi, gerçi biraz asık suratlı ve kendini beğenmiş. Ama belki insan yalnızca ilk bakışta böyle düşünüyor" (Dostoyevski, *Prestupl.i nakaz.*,1957:39). Lujin'in yüksek öğrenimi yoktur, entelektüel değildir ama akıllı bir adamdır, iki yerde çalışarak *kapitalini* oluşturmuştur.

Mektubun Lujin'den söz edilen bölümlerinde Raskolnikov'un annesi, fırsat buldukça, onun görüldüğünden daha iyi bir insan olduğunu belirtme ihtiyacı duymaktadır. Bu nedenle "belki", "ama" sözcüklerini sıklıkla kullanır. Lujin iç yüzünü olaylar geliştikçe ortaya koyar.

DOSTOYEVSKİ'NİN "KAPİTALİ"

Başka bir deyişle, Raskolnikov'un yaşadığı olaylar aracılığıyla gösterdiği olumlu gelişime ters orantılı olarak Lujin gittikçe basitleşir. Üstün bir mantık yürütme ve düşünme yeteneği bulunan, hatta olağanüstü bir polemikçi olan Raskolnikov, annesinin satırlarından Lujin'in, ailesine gerçek yaklaşımını hemen anlar. Lujin Dünya'nın, yanında öğretmenlik yaptığı tipik bir zengin toprak beyi olan Svidrigaylov'un evinden ayrılışının ardından onunla tanışmayı ister ve evlerine gittiği ilk gün genç kıza evlenme önerisinde bulunur. Bu öneri, doğal olarak, anne ve kızı için son derece şaşırtıcıdır. Bir sonraki ziyaretinde Lujin onlara, bu önerinin nedenini açıklar: mutlaka çeyizsiz ve yoksul bir kızla evlenmeyi istemektedir, çünkü böylece gelecekteki eşi onu her zaman velinimetini sayacaktır.

Anlaşılacağı gibi Lujin, aslında onun her türlü kaptisine boyun eğecek, parayla satın aldığı bir köle istemektedir. Hatta kocasına duyduğu sevginin kardeşine duyduğu sevgiden daha yüce olması gerektiğini söyleyerek, kendisini yoksulluktan kurtardığı için ona hep minnet duyacak eşinin duygularını yönlendirmeyi bile planlamaktadır. Lujin'e Marksist bakış açısıyla yaklaşan Sovyet eleştirmen Yermilov, bu kahramanın romandaki yerini: "Bay Lujin'in karakteri insanları birkaç kuruşa satın alan ve iş adamını engelleyen bir eşyaymışçasına insanlığı kaba parmaklarıyla alıç veriş sırasında ufalayan burjuva "iş dünyasının" en geniş ve en genel tanımını olarak sunulmaktadır" sözleriyle belirler (Yermilov, 1956:154).

Raskolnikov'la ilk karşılaşmalarında, evliliği tek taraflı bir antlaşma gibi gören Lujin'in yaşama son derece materyalist bir bakış açısı vardır. Yermilov'un vurguladığı gibi, görüşleri Bentham'ın yararlılık felsefesi doğrultusunda oluşturulmuştur. Hatta oluşturulmuş bile değildir, Lujin bu felsefeyi sırf kendi çıkarlarına hizmet ettiği için özünü kavramadan kabul etmiştir: "Eğer bugüne kadar yalnızca 'sev' denildiği için sevseydim bunun bana ne yararı olurdu? Şu olurdu; sırtımdakini ikiye böler, bir yakınımla paylaşırdım ve böylece ikimiz de yarı çıplak kalırdık, bir Rus atasözü 'birden fazla tavşan peşinde koşan bir tane bile yakalayamaz,'der.

Aynı şekilde bilim de, 'önce kendini sev çünkü dünyadaki her şey çıkar üzerine kuruludur', der" (Dostoyevski, Prestupl. inakaz., 1957:136). Lujin'e göre herkesin kendini sevmesi kendi işini yapmasını sağlar, böylece her çalışan kişinin kaftanı "tek parça" halinde kalır. Bentham felsefesinin kendi içindeki mantığını böylece sığlaştıran Lujin, kapitalini işinde yaptığı bir yolsuzlukla hiçten var olarak oluşturmuştur. Nitekim her şeyi bilen ve

herkesin foyasını ortaya çıkaran Lebezyatnikov'un kendi yolsuzluğunu da buluvermesinden korkmaktadır. Sırf bunun ortaya çıkmaması için, vasisi olduğu ve aynı odayı paylaştığı Lebezyatnikov'la iyi geçinmeye çalışır.

Zengin olmak uğruna yolsuzluk bile yapmayı göze alan Lujin, paranın insanlar üzerindeki gücüne öyle inanmıştır ki Svidrigaylov'un karısının Dünya'ya para bırakması nedeniyle, onunla evlenmekten vazgeçtiğine inanır. Aralarında çıkan tartışmanın ertesi günü Lujin en büyük hatasının Dünya'yla annesine iyi bir çeyiz hazırlamaları için yeterince para vermek olduğunu düşünür. Böylece Dünya'nın ondan ayrılmayı düşünmesi söz konusu bile olmayacaktır. Lujin için herkes satılıktır herkes kendisi gibi, paranın karşısında eğilerek istenileni yerine getirecektir.

Dunya'yla evlilik planının bozulması, Lujin'in ahlâksal düzeyinin nedni düşebileceğini gösteren bir kırılma noktasıdır. Sosyalist düzenin ilk tohumlarını içtenlikle benimseyen ve bu nedenle komün sistemini savunan Lebezyatnikov'la diyalogunda, iki adam arasında açıkça dile getirilmeyen üstü kapalı biçimde kullanılan sözcükler, Lujin'in romanın birinci kitabında söz konusu edilmemiş bir takım özelliklerini ele verir.

Lujin, Dostoyevski'nin şehvet düşkünü kahramanlarından.

Lebezyatnikov komün sisteminin ne olduğunu ona açıklarken, bir komün üyesinin ortak yaşanan yerde kadın ya da erkek fark gözetmeksizin bir diğer üyenin odasına girme hakkının bulunup bulunmadığı konusunun son zamanlarda tartışıldığını vurgular ve sonunda her iki tarafında bunu yapma hakkı bulunduğu karar verildiğini söyler. Lebezyatnikov gençliğe özgü idealizm ve coşkusuyla, komünden söz ettiği sırada Lujin'in verdiği karşılık şaşkıncıdır: "-Peki, o kadın ya da erkek o anda zorunlu gereksinimleriyle uğraşıyorsa ha ha ha! Razumihin çok sinirlenmişti. -Ama siz sürekli o konudan, şu kahrolası "gereksinimler"den söz ediyorsunuz,- diye haykırdı nefretle" (Dostoyevski, Prestupl. i nakaz.,1957:385). Buna benzer bir diğer örnek ise Dünya, annesi ve Raskolnikov'la yaptığı tartışma sırasındaki düşünce akışında görülür: "Nihayetinde o da Dünya'yı seviyordu, hatta düşlelerinde çoktan ona sahip olmuştu." (Dostoyevski, Prestupl. i nakaz., 1957: 320).

Şehvet konusunda Lujin, Svidrigaylov'la karşılaştırılabilir. Svidrigaylov Lujin'in ancak aralarında fark edilebilen şehvet düşkünlüğünü, gizlemeye gerek duymadan dile getirecek karşımıza çıkar. Kendinden yaşça büyük bir kadınla evlidir. Sorumsuz, gününü gün etmeye yönelik

DOSTOYEVSKİ'NİN "KAPİTALİ"

yaşam tarzı ve şehvet düşkünlüğü nedeniyle başı derde girmiş, ama karısı sayesinde kurtulmuştur. Svidrigaylov karısının, bir köylünün ve küçük bir kızın ölümünden sorumlu tutulur. Bu konuda yazar tarafından kesin bilgi verilmez.

Svidrigaylov'un nedeni tam olarak bilinmeyen bir vicdan azabı vardır, hayaller görmektedir. Svidrigaylov'un bu özelliği, psikolojik bir problem olarak algılanabilir. Bununla birlikte Raskolnikov'a ve Dünya'ya kendi hakkında söyledikleri içtendir. Başını dertten kurtaran karısına minnet borcu olarak, onunla yaptığı anlaşmaya sadık kalmış ve yaşadığı kasabanın dışına çıkmamıştır. Karısının bıraktığı üç bin rubleyi, onun karakterindeki bir adamdan bekleneceği üzere harcamak yerine, Dünya'ya mutlaka vermek niyetindedir. Svidrigaylov'un Lujin'in aksine Dünya'ya âşık olduğunu ve Lujin'in aksine ona saygı duyduğunu aralarında geçen son konuşma sırasında, duyduğu şehvetin üstesinden gelerek genç kızın çıkıp gitmesine izin verişinden anlamak olasıdır. Karakterinin çarpık yönlerini çok iyi bilmesi ve bunu başkalarına çekinmeden itiraf etmesiyle Svidrigaylov, Dostoyevski'nin varoluşunun son derece bilincinde olan kahramanlarından biridir. Zira bu yükü taşıyamayacağı için varlığını kendi eliyle sonlandırır. Her sabah aynada kendisine bakıp hem fiziğine, hem de aklına hayran kalan Lujin ise kişilik bakımından ne denli değersiz olduğunu kavrayacak bilinçte değildir. Bu bakımdan Svidrigaylov romanın olumsuz karakterinden sayılmasına rağmen, Lujin'den daha üstün konumdadır.

Lujin, karakterinin her şeyden yararlanma ve her şeyi kendi çıkarlarına göre kullanma özelliği gereği, Dünya'yla yapacağı evliliğin kendisine bir kazanç daha sağlayacağını bilincindedir. Lujin, Dünya'yla ilk karşılaştığında onda istediğinden yani yoksul *ama mutlaka yoksul* olmasından, çok daha fazlasını bulur. Dünya, kültürlüdür ama güzeldir de. Lujin'in güzel Dünya'yla ilgili planı şudur: "Şansına uzun süreli bekleyiş ve düşünmeden kısa süre sonra, kesin olarak işini değiştirip daha geniş bir çalışma alanına girmeye böylelikle yavaş yavaş, uzun zamandır zevkle düşündüğü daha üst düzey bir topluluğa yanaşmaya karar vermişti... Kısacası Peterburg'u denemeye karar vermişti. Kadınlar sayesinde "çok ama çok" şey kazanmanın olası olduğunu biliyordu. Güzел, erdemli ve eğitilmiş bir kadın yolunu şaşılacak derecede kısaltabilir, ona dikkatleri çekebilir ve ona devlet kuşu sunabilirdi" (Dostoyevski, Prestupl. i nakaz., 1957:319). Burada Lujin'in hedefi, güzelliğinin fark edilmesiyle, kariyerde desteği önem taşıyan ve büyük kapitali elinde tutan kişilerin Dünya'ya kur yapmasına hatta daha da ileri

gitmesine göz yummak böylece istediği mevkilere ulaşmaktır. Lujin'in mantığına göre, onu yoksulluktan kurtardığı için minnetle boyun eğecek bir kadın kocasından gelecek böyle bir talebi kabullenecektir. Gömlek paylaşma konusundaki sözlerini anımsayacak olursak, dünyayı tamamen materyalist bir tutumla yorumlayan ve kutsal hiçbir değere saygı duymayan bu karaktere Hıristiyanlığın insancıl öğretisi de çok uzaktır. Hıristiyanlığın insancıl öğretisine karşı tutumuyla Lujin, Raskolnikov'la benzeştirilebilir. Ama inanç ve üstün insan olma sorgulamasına girişen Raskolnikov'un işlediği cinayetin arkasında, kendi yaşam koşullarındaki insanlar adına toplumsal düzenin acımasızlığına karşı yapılan bir isyan söz konusudur. Dostoyevski bu iki karakteri, açıkça kıyaslamamasına rağmen, gerçekte suç olgusunun çok boyutluluğu gereği böyle bir kıyaslama ister istemez doğmaktadır. Raskolnikov'la Lujin'in karşı karşıya geldikleri ve kıyaslamaların açıkça gözler önüne serildiği olayın merkezinde, yazarın dinsel inancını ve düşmüş Maria Magdalena'sını temsil eden Sonya Marmeladova yer alır. Lujin, Raskolnikov'un kızkardeşi Dünya'yla tasarladığı evliliğin bozulması üzerine umudunu Sonya'ya kurduğu tuzağa bağlar.

Dostoyevski'nin ilk romanı "İnsancıklar"daki memur tipinin daha geliştirilmiş hali olarak sunduğu Sonya'nın babası Marmeladov arabanın altında kalarak öldüğünde aile bir cenaze yemeği verir. Aynı sırada Lujin de evlilik harcamaları için tahvillerini bozdurarak paraya çevirmiştir. Bu paraları masanın üzerinde özellikle bırakır ve on rublelik yardım bahanesiyle Sonya'yı yanına çağırır. Bunun öncesinde Lebezyatnikov'a Sonya hakkında söyledikleri son derece küstahçadır. Anlaşılacağı gibi Sonya'ya bakış açısı, ondaki ruhsal güzelliği görmekten çok ailesinin geçimini sokak kadınlığıyla sağlaması üzerine odaklanmıştır. Lujin'in Raskolnikov ailesiyle yaptığı geri dönüşü olmayan ki kendisi hâlâ Dünya'nın karşısında şanslı bulunduğu inanmaktadır, tartışmasıyla başlayan düşüşü Sonya'ya kurduğu tuzakla sonlanır. Yazar bunu Lujin'in kendini beğenmişliğini, yaşama ilişkin hesap kitaplarını, egoistliğini ve mizantrop yapısını, gerilimin arttığı ya da diğer bir deyişle her bir karakterin romandaki gerçek değerine yaklaştığı ve Raskolnikov'un Sonya'nın önünde eğilmesiyle başlayan ruhsal yükselişi sırasında okuyucuya sunmaktadır.

Cinayet işleyen Raskolnikov, Sonya'da gördüğü tüm insanlığın çektiği acıların önünde eğilirken, hukuksal normlara göre hiçbir suçu olmayan Lujin, Sonya'yı masa üzerindeki yüz rubleliklerden bir tanesini çalmakla suçlar. Daha doğrusu Sonya'ya iftira atar. Bunu cenaze yemeği sırasında

DOSTOYEVSKI'NİN "KAPİTALİ"

genç kızı tanıyan, yaptığı işi bilen kişilerin arasında yapar. Lujin bu cesareti içinde bulunduğu toplumsal sistemden almaktadır. O toplumsal sistemin üyeleri sokak kadını Sonya'ya mı yoksa Lujin gibi sözde saygın, çalışkan ve paralı birisine mi inanacaklardır. Dostoyevski bu sahneyi, Raskolnikov'daki Lazarus'u diriltmekle yükümlendirdiği Sonya'yı Lebezyatnikov'un şahitliğiyle kurtulacak biçimde kurgular. Tüm inanç sistemlerinde iftira, kuşkusuz büyük günahlardan biri olarak kabul edilir.

Zira Sonya'ya iftira attığı anlaşılınca Lujin çıkıp gider. Ancak esas trajedi, Lujin'in pişmanlık duymayacağı gibi nereye giderse gitsin yaşamını aynı bakış açısıyla sürdüreceği olmasıdır.

"Suç ve Ceza"yı Dostoyevski'nin yalnızca adalet sisteminin müdahalesini gerektiren suç kavramını, vicdani değer ve sorgulamalar üzerinden irdelediği bir roman olarak algılamamak gerekir. Yazar Raskolnikov, Svidrigaylov ve Lujin troykası etrafında kurguladığı olaylar aracılığıyla, bireylerin birbirlerine karşı işledikleri ahlâksal düzeydeki suç ve cezayı da ele almaktadır. Güzelliğin dünyayı kurtaracağı ütopyasına ve yüksek estetik değer taşıyan sanatın halkın seviyesini yükselteceğine inanan Dostoyevski için belki de romanının temel amacı budur. Kuşkusuz hukuksal anlamdaki suç, adaletli bir sistemde ya da vicdani değerleri eninde sonunda üstün gelen bireylerin yaşamında cezasını bulacaktır. Nitekim insan yaşamının hiçbir şeyle kıyaslanamayacağını ve üstün insan kategorisinde yer alamayacağını girdiği vicdan yükü altında anlayan Raskolnikov, suçunu itiraf edince Sibirya'ya sürgüne gönderilir. Bu ceza amacına ulaşacaktır, çünkü romanın sonunda net bir biçimde Raskolnikov'un yeniden doğacağı, Lazarus gibi ruhsal olarak dirileceği dile getirilir. Bu nedenle Raskolnikov, troykanın en parlak tarafında bulunmaktadır. Svidrigaylov ise, psikolojik açıdan hastadır ve yaşadığı olaylar onun bu durumunun daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Durumunun hiçbir çıkışı olmadığını, kendisi açısından bir şeylerin düzelemeyeceğini ve hatta varlığının başkalarına zarar vereceğinin bilincindedir. Böylelikle yaptıklarının cezasını, varlığını sona erdirerek kendi eliyle verir. Troykanın son ve aslında en karanlık tarafı, diğer iki kahramana göre kimseye doğrudan zarar vermemiş gibi görünen Lujin'dir.

Çünkü her devrin adamı olan Lujin ve onun gibiler, yaşama bakış açılarını *kapital* üzerine kuran, bu *kapital* uğruna başkalarını kurban ederken ya da yaptıkları yolsuzlukları gizlerken hiç duraksamayan, sonrasında

ise herhangi bir vicdani sorgulamaya girme gerekliliğinin farkına bile varmayan, girişimleri başarısızlıkla sonuçlansa da yükselme hedefinden asla vazgeçmeyen, herhangi bir inanç sistemine değil paraya tapan, paradan aldıkları cesaretle güçsüz ya da toplumun alt tabakasındaki kişilere iftira atmaya, önünde diz çöktürmeye hazır hatta tüm kültürsüzlüklerine rağmen artık yüzyıllardır süregelen toplumsal sistem nedeniyle, entelektüel Raskolnikov için ütopyadan öteye geçemeyen kitleler üzerine çıkararak yönetme erkini eline geçirebilecek karakterler olmalarına rağmen toplumsal ve ahlaksal normlar çerçevesinde cezasız kalmaktadırlar. Raskolnikov'un beyin fırtınası ve Svidrigaylov'un ruhsal labirenti içinde arka planda kalan Lujin, aslında Dostoyevski'nin sanatı için diğer iki kahramana göre çok daha tipik ve onun kurgu dünyasının en önemli özelliğini yansıtan bir karakterdir.

KAYNAKÇA

- Dostoyevski, F.M. (1957), *İdiot*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, Moskva.
- Dostoyevski, F.M. (1957), *Prestuplenie inakazanie*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, Moskva.
- Nasedkin, N. (2002), *Samoubiystvo Dostoyevskogo*, Algoritm, Moskva.
- Sleznev, Yu. (2004), *Dostoyevski*, Molodaya Gvardiya, Moskva.
- Yermilov, V. (1956), *F.M.Dostoyevski*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, Moskva.